

УДК 81'373:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-30>

Ольга РУБЧАК,

orcid.org/0000-0002-0624-3439

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Національного транспортного університету

(Київ, Україна) *rubchak.olha@gmail.com*

Раїса ЛЕНДА,

orcid.org/0000-0003-1201-5472

кандидат філологічних наук

(Київ, Україна) *rlenda@ukr.net*

ПЕРЕКЛАД ТРАНСПОРТНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СФЕРИ БУДІВНИЦТВА ТА УТРИМАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

Стаття присвячена аналізу лексичних трансформацій, які використовуються для перекладу англomовної термінології сфери будівництва та утримання автомобільних доріг українською мовою. Окреслено особливості термінології, яка характеризується обов'язковістю дефініції реалії, яку позначає конкретний термін, точністю та стислістю характеристики позначуваного предмета чи явища. Своєю чергою, транспортна термінологія розглядається як система стандартизованих позначень, що побудована на взаємозв'язку іменованих понять із головною лексемою «перевезення». Переклад терміна передбачає точне відтворення відповідної лексичної одиниці засобами мови перекладу. Було проаналізовано англomовну термінологію сфери будівництва та утримання автомобільних доріг та їхнього офіційного перекладу українською мовою, відповідно до ДСТУ, затвердженого Міністерством регіонального розвитку та будівництва України (нині, Міністерство розвитку громад та територій України) для визначення продуктивних лексичних трансформацій. Матеріал дослідження було відібрано шляхом суцільної вибірки. Автори використали методи аналізу та синтезу інформації, узагальнення теоретичних даних попередніх досліджень, порівняльного аналізу та систематизації. Усі відібрані терміни було згруповано за такими підтемами: елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги, споруди, проектування та будівництва автомобільних доріг, характеристики автомобільної дороги, дорожньо-будівельні матеріали, експлуатаційне утримання та безпека руху. Було встановлено, що найпродуктивнішими є такі способи, як пермутація, калькування, конкретизація значення та декомпресія. Інші види лексичних трансформацій (як от генералізація, транскодування та експлікація) не є типовими способами перекладу термінології цієї сфери. Очевидно, що при цьому під час перекладу термінології сфери будівництва та утримання автомобільних доріг українською мовою часто використовують комплекс лексичних трансформацій, що покликано сприяти найбільш адекватному перекладу українською мовою. Тему подальших розвідок вбачаємо у спробі практичного використання досліджуваних лексичних трансформацій для перекладу термінології цієї сфери, яка поки не має офіційного перекладу українською мовою.

Ключові слова: лексичні трансформації, транспортна термінологія, переклад, експлікація, калькування, транскодування, пермутація, компресія, декомпресія, транспозиція.

Olha RUBCHAK,

orcid.org/0000-0002-0624-3439

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

National Transport University

(Kyiv, Ukraine) *rubchak.olha@gmail.com*

Raisa LENDA,

orcid.org/0000-0003-1201-5472

Candidate of Philological Sciences

(Kyiv, Ukraine) *rlenda@ukr.net*

RENDERING TRANSPORT TERMINOLOGY ON ROAD CONSTRUCTION AND MAINTENANCE FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

The article presents an attempt to analyze lexical transformations used in order to render transport terminology (namely, terminology of road construction and maintenance) from English into Ukrainian. The authors have outlined the features

of terminology, which are the obligatory specific and condensed definition of the realia (item of phenomenon) it denotes. Transport terminology, in its turn, is defined as a system of standardized nominations that is built on the basis of interrelations between lexical units that are joined around one main lexeme, "transportation". To render a term means to precisely reproduce a respective lexical unit from the original language into the target one. The authors have analyzed English terms on road construction and maintenance and their officially accepted translation that corresponds to Ukrainian national standardization system of Ukraine. The document was adopted by the former Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine (currently, the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine). The analysis aimed to identify the most productive lexical transformations used to render terminology on road construction and maintenance. The terms for the analysis were selected by random sample and were subdivided into the following groups: elements of pavement and motor road; structures; motor road projecting and construction; characteristics of motor roads; road construction materials; road maintenance; and traffic safety. The research methodology is based on the methods of analysis and synthesis, generalization if the theoretical data from previous research, comparative analysis, as well as systematization of the received findings. It has been found that the most widely used ways of rendering the terms of all subgroups are permutation, calquing, concretization of the meaning and decompression. Other lexical transformations used (such as generalization of the meaning, transcoding and explication) may not be considered typical ways of rendering terminology of this sphere. Besides, there have been found terms that were rendered from English into Ukrainian with the help of a combination of lexical transformations to give the most adequate translation. Further research may include an attempt to use the received findings in rendering the terminology of this sphere that does not have officially accepted translation.

Key words: *lexical transformation, transport terminology, rendering, explication, calquing, transcoding, permutation, compression, decompression, transposition.*

Постановка проблеми. Питання вибору способів адекватного перекладу термінології різноманітного спрямування викликає постійний інтерес науковців, що останнім часом зумовлено прискореним процесом інтеграції України до європейського простору, а також необхідністю відновлення інфраструктури із залученням міжнародних партнерів. У ситуації, коли зростають обсяги пасажирських і вантажних перевезень, виникають нові терміни й поняття, які також потребують правильного перекладу. Це відкриває багато перспектив для проведення зіставних перекладознавчих розвідок. Водночас питання перекладу транспортної термінології, зокрема термінології, що вживається в сфері будівництва та утримання автомобільних доріг, не отримало належної уваги фахівців, що займаються питаннями коректного перекладу.

Аналіз досліджень. Дослідженню способів перекладу термінології присвячували праці вітчизняні лінгвісти. Зокрема, увагу приділяли архітектоніці транспортної термінології мега-системи в українській мові (Н. Нікуліна, 2008), лексичним трансформаціям в науково-технічному перекладі (Я. І. Каламбет, 2018), при передачі політичної термінології українською мовою (І. М. Клименко, 2012), лексичним прийомом перекладу термінології перевезень (Т. В. Смірнова, 2014а), структурним та семантичним аспектам перекладу англійських термінів транспортної галузі (Шевчук, 2016).

Мета статті полягає у спробі з'ясувати продуктивність лексичних трансформацій при перекладі термінології сфери будівництва та обслуговування автомобільних доріг українською мовою.

У нашому дослідженні використано методи аналізу та синтезу інформації, узагальнення теоретичних даних попередніх досліджень, порівняльного аналізу та систематизації. Матеріал дослідження відібрано шляхом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному перекладознавстві під терміном розуміють (Смірнова, 2014а: 314) мовний засіб вираження спеціального поняття. В основі кожного терміна обов'язково лежить дефініція реалії, яку він позначає, завдяки чому терміни є точною і в той же час стислою характеристикою предмета чи явища. Кожна галузь знання оперує власними термінами, які складають суть термінологічної системи певної науки.

Важливою особливістю всіх терміносистем є наявність у ній вузькоспеціальних та загальноживаних або загальноприйнятих термінів. Загальноживані терміни зрозумілі не лише спеціалістам, тоді як вузькоспеціалізовані терміни, що представляють конкретну галузь знань, доступні здебільшого фахівцям цієї галузі (Смірнова, 2014а: 315).

Переклад терміна – це точне відтворення оригінальної лексичної одиниці засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Для повної передачі поняття оригіналу слід не лише знаходити в мові перекладу адекватні терміни та відповідні лексичні одиниці, але й відбирати необхідні граматичні форми й стилістичні чинники (Шевчук, 2016: 181).

Для уточнення поняття «транспортна термінологія» звертаємось до роботи Т.В. Смірнкової (2014б: 83), яка визначає англійську транспортну термінологію як «систему стандартизованих

позначень, побудовану на взаємозв'язку іменованих понять, що з'являється в процесі загальної комунікативної діяльності в цій галузі», тоді як «транспорт» є поняттям, головною лексемою якого є «перевезення», тобто покликання задовольняти потреби населення та суспільного виробництва у перевезеннях (Нікуліна, 2008: 205).

У межах нашої розвідки ми проаналізували 164 терміни сфери будівництва та утримання автомобільних доріг та їх переклад українською мовою (Автомобільні дороги, 2014; Road and Transport Works Terms & Definitions). Ці терміни згруповано за такими підтемами: елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги, споруди, проектування та будівництва автомобільних доріг, характеристики автомобільної дороги, дорожньо-будівельні матеріали, експлуатаційне утримання та безпека руху.

Безумовно, на рівні термінів, доречно розглядати лексичні трансформації, які визначають як «специфічні зміни лексичних елементів мови оригіналу з метою забезпечення адекватності перекладу» (Клименко, 2012: 84). Для адекватного перекладу англійської термінології будівництва та утримання автомобільних доріг було використано різні види лексичних перетворень, як от калькування, описовий переклад, транскодування, антонімічний переклад, компресія, ампліфікація, пермутація, транспозиція, конкретизація значення та генералізація значення.

Найбільш вживаним способом лексичної трансформації серед нашої вибірки є спосіб пермутації, що передбачає перестановку слів у терміні (Клименко, 2012: 87). Зокрема, ми знайшли такі приклади пермутації в категорії «споруди» – *rest area* («майданчик відпочинку»), *road drainage structure* («споруда дорожнього водовідведення»); у підгрупі «проектування та будівництво доріг» – *road centre line* («вісь автомобільної дороги»), *road category* («категорія дороги»), *subgrade slope* («укіс земляного полотна»), *carriageway width* («ширина проїзної частини»); у категорії «характеристики автомобільних доріг» – *road durability* («довговічність дороги»), *traffic loading level* («завантаженість дороги рухом»), *traffic volume* («інтенсивність руху»), *service life* («строк служби»); у підгрупі «експлуатаційне утримання» є *road pavement deformation* («деформація дорожнього одягу»), *road diagnostics* («діагностика дороги»), *winter road maintenance* («зимове утримання доріг»); у категорії «безпека руху» – *accident rate* («коефіцієнт аварійності»), *traffic management* («організація дорожнього руху»), *design stopping sight distance* («розрахункова відстань видимості для

зупинки»), у підгрупі «дорожньо-будівельні матеріали» – *road bitumen* («бітум дорожній»). Така перестановка пояснюється відмінністю у комбінаторності слів в англійській та українській мовах, і, відповідно, узгодженні правил вживання відповідних частин мови у мові перекладу.

Для перекладу термінів було також використано метод калькування (передача не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми чи лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу) (Каламбет, 2018: 569; Смірнова, 2014а: 315). Цей прийом було використано для перекладу складних за структурою термінів, таких підгруп, як: «елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги» – *motor road* («автомобільна дорога»), *drainage layer* («дренувальний шар»), у категорії «експлуатаційне утримання» – *reflection crack* («відображена тріщина»), *winter slipperiness* («зимова слизькість»), *patrol snow removal* («патрульне снігоочищення»), *surface treatment* («поверхнева обробка»), *deicing materials* («протишоложні матеріали»), *thermal crack* («температурна тріщина»); у категорії «проектування та будівництво доріг» – *landscape design* («ландшафтне проектування»), *transition curve* («перехідна крива»), *road works* («дорожні роботи»); у групі «споруди» – *retaining wall* («нідпирна стінка»), *road junction* («транспортна розв'язка»); у категорії «безпека руху» – *traffic situation* («дорожня обстановка»); у підгрупі «характеристики автомобільних доріг» – *rumble strip* («шумова смуга»), *balance sheet value of motor road* («балансова вартість автомобільної дороги»), *traffic capacity of road* («пропускна здатність дороги»). Причиною використання способу калькування для перекладу термінів сфери будівництва та утримання автомобільних доріг може бути бажання створити подібне до англійського терміну значення на власному мовному матеріалі.

Ще одним методом, що широко використовується для перекладу термінології сфери будівництва та утримання автомобільних доріг є метод декомпресії, тобто додавання слів під час перекладу (Клименко, 2012: 86), який застосовують для мовного розширення. Зокрема, у підгрупі «характеристики автомобільних доріг» прикладом декомпресії є переклад терміна *performance indexes* як «транспортно-експлуатаційні показники дороги»; у категорії «проектування та будівництво доріг» – *angle of bend*, який перекладають як «кут повороту траси»; у підгрупі «експлуатаційне утримання» – *road maintenance* («утримання автомобільних доріг»), *capillary break*

layer («капіляронереривальний прошарок»), *snow-catchment basin* («снігозбірний басейн»); у підгрупі «дорожньо-будівельні матеріали» – *bitumen road emulsion* («бітумна дорожня емульсія»).

Ми також виявили випадки застосування такого способу лексичної трансформації як транспозиція, що полягає заміні частини мови в перекладі у порівнянні з мовою оригіналом (Клименко, 2012: 87). Так, у категорії «елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги» було виявлено такі випадки транспозиції: *asphalt surfacing* («асфальтове покриття»), у групі «експлуатаційне утримання» – *alligating* («сітка тріщин»), у категорії «споруди» – *cut-and-fill* («напівнасип–напіввиїмка»). Спосіб транспозицію у цьому випадку використовують для уникнення неадекватного перекладу, що обумовлене особливостями англійської та української мов.

До того ж, використовується такий спосіб лексичних трансформацій як конкретизація, тобто лексична трансформація, унаслідок якої термін ширшої семантики замінюється терміном вужчої семантики. Наприклад, у категорії «споруди» термін *tunnel* перекладається як «транспортний тунель», а в групі «характеристики автомобільної дороги» – *lane* перекладають як «смуга руху».

Водночас, генералізація (лексична трансформація, що зводиться до зміни терміна вужчої семантики на термін ширшої семантики (Каламбет, 2018: 570; Клименко, 2012: 85)) не є широко вживаним способом перекладу термінології будівництва та утримання автомобільних доріг і використовується у таких категоріях як «дорожньо-будівельні матеріали» – *borrow area* («кар'єр») та у групі «споруди» – *bus shelter* («автопавільйон»).

Метод антонімічного перекладу (негативація), тобто заміни форми слова в оригіналі на протилежну (Каламбет, 2018: 569), було використано лише один раз у категорії «елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги», а саме *flexible pavement* відповідає українському терміну «нежорсткий дорожній одяг».

Способом транскодування (побуквеної чи пофонемної передачі вихідної лексичної одиниці за допомогою мови перекладу (Каламбет, 2018: 569)) було перекладено низку термінів, серед яких терміни у категорії «дорожньо-транспортні матеріали» – *asphalt* («асфальт»); у групі «споруди» – *berm* («берма»).

Переклад терміна за допомогою експлікації (тобто описового методу, в якому лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що експлікує її значення мовою перекладу) (Каламбет, 2018: 570; Смірнова, 2014а: 315) було

здійснено у категорії «споруди» – *culvert*, що перекладається як «водопропускна труба».

Окремо хочемо зазначити ті випадки, коли під час перекладу термінології сфери будівництва та утримання автомобільних доріг було використано кілька способів одночасно. Зокрема, у категорії «елементи дорожнього одягу та автомобільної дороги» термін *geotextile membrane* було перекладено як «геотекстильний прошарок» за допомогою транскодування та калькування, термін *thin surfacing* перекладають як «тонкошарове покриття» із використанням транспозиції та калькування.

У підгрупі «проектування та будування автомобільних доріг» терміни *road longitudinal profile* («повздовжній профіль автомобільної дороги»), *road transverse profile* («поперечний профіль автомобільної дороги») перекладають за допомогою пермутації та декомпресії, а терміни *design flow* («розрахункова інтенсивність руху») та *design speed* («розрахункова швидкість руху») перекладають із використанням декомпресії та конкретизації.

У категорії «характеристики автомобільної дороги» термін *road traffic loading* перекладається як «вантажонапруженість дороги» за допомогою способів пермутації та транспозиції; *shear resistance of pavement layers* перекладається як «зсувостійкість шарів дорожнього одягу» із використанням калькування та конкретизації значення; *surface skid resistance* – як «зчінні властивості поверхні дорожнього покриття» шляхом використання способів пермутації та декомпресії; *surface course crack resistance* – як «тріщиностійкість покриття» за допомогою пермутації та калькування.

Крім того, у категорії «безпека руху» терміни *traffic control devices* («технічні засоби організації дорожнього руху»), *sight distance* («відстань видимості предмета») перекладено за допомогою пермутації та декомпресії, термін *visibility in traffic direction* перекладено як «видимість у напрямку руху» шляхом використання пермутації та калькування.

Висновки. Результатом аналізу англійської термінології сфери будівництва та утримання автомобільних доріг та їх офіційних перекладених українською мовою відповідників, стало виокремлення найпродуктивніших видів лексичних трансформацій, а саме пермутація, калькування, вибір варіанта відповідника, конкретизація значення та декомпресія. Інші види лексичних трансформацій (як от генералізація, транскодування та експлікація) не є типовими способами перекладу термінології цієї сфери. Очевидно, при цьому, що під час перекладу термінології сфери будівництва та утримання авто-

мобільних доріг українською мовою часто використовують комплекс лексичних трансформацій, що покликано сприяти найбільш адекватному перекладу українською мовою. Тему подальших

розвідок вбачаємо у спробі практичного використання досліджуваних лексичних трансформацій для перекладу термінології цієї сфери, яка поки не має офіційного перекладу українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автомобільні дороги. Терміни та визначення понять. ДСТУ Б А.1.1-100:2013. / О. Аринушкіна та ін. Київ : Мінрегіон України, 2014. 39 с.
2. Каламбет Я. І. Лексичні трансформації в науково-технічному перекладі. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 568–571.
3. Клименко І. М., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 84–90.
4. Нікуліна Н. Архітекtonіка транспортної термінологічної мегасистеми в українській мові. 2008. Т. 8080. С. 204–207. URL: http://vlp.com.ua/files/41_5.pdf (дата звернення: 20.12.2022).
5. Смірнова Т. В. Лексичні прийоми перекладу термінологічних одиниць транспортної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 314–316.
6. Смірнова Т. В. Переклад текстів транспортної галузі: проблеми та перспективи. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2014. № 30. С. 80–90.
7. Шевчук Л. О., Фадєєва О. О. Структурні та семантичні аспекти перекладу англійських термінів (на матеріалі двомовних документів транспортної галузі). *Проблеми лінгвістичної семантики : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Рівне, 24 листопада 2016 р. Рівне, 2016. С. 180–183.
8. Road and Transport Works Terms & Definitions. URL: <https://projectmanagement123.com/road-and-transport-works-terms-definitions/> (дата звернення: 20.12.2022).

REFERENCES

1. Avtomobilni dorohy [Motor roads. Terms and definitions. Ukrainian national standardization system BA 1.1-100:2013]. / O. Arinushkina et al. Kyiv, 2014, 39 p. [in Ukrainian].
2. Kalambet Ya.I. Leksychni transformatsii v naukovo-tekhnichnomu pereklyadi. [Lexical transformations in scientific and technical translation]. *Young scientist*, 2018, № 4 (56), pp. 568–571 [in Ukrainian].
3. Klymenko I. M., Zorenko I. S. Leksychni transformatsii pry peredachi politychnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu. [Lexical transformations in the process of translation of English political terminology into Ukrainian]. *Philological studios*. 2012, Issue 8, pp. 84–90 [in Ukrainian].
4. Nikulina N. Arkhitektonika transportnoi terminolohichnoi mehasystemy v ukrainskii movi. [Architectonics of transport terminology megasystem in the ukrainina language]. 2008, pp. 204–207. URL: http://vlp.com.ua/files/41_5.pdf [in Ukrainian].
5. Smirnova T. V. Leksychni pryimy pereklyadu terminolohichnykh odynyts transportnoi haluzi. [Lexical ways of rendering transport terms]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Philological»*, 2014, Issue 45, pp. 314–316 [in Ukrainian].
6. Smirnova T. V. Pereklyad tekstiv transportnoi haluzi: problem ta perspektyvy. [Translation of transport texts: problems and perspectives]. *Humanitarian Education in technical higher education institutions*, 2014, № 30, pp. 80–90 [in Ukrainian].
7. Shevchul L. O., Fadiieva O. O. Strukturni ta semantychni aspekty pereklyadu anhliiskykh terminiv (nf materialy dvomovnykh dokumentiv transportnoi haluzi). [Structural and semantic aspects of rendering English terms (the case study of bilingual transport documents)]. *Problems of linguistic semantics: the collection of conference proceedings*, 24 November 2016, Rivne, pp. 180–183 [in Ukrainian].
8. Road and Transport Works Terms & Definitions. URL: <https://projectmanagement123.com/road-and-transport-works-terms-definitions/>